

24. MORFOLOGIA DERIVATIVA: PROCESSOS DERIVATIUS O COMPOSICIÓ DE PARAULES

24.1. INTRODUCCIÓ

La morfologia, com el seu ètim grec indica, tracta de la forma o formació de les paraules i per tant de la seua estructura. La morfologia nos fa vore que a sovint les paraules se poden fragmentar o descompondre en parts o components, components que poden aparéixer formant part d'unes atres paraules aportant el mateix significat a totes elles.

La significació mínima que aporta un morfema pot ser de naturalea gramatical o lèxica. Per eixemple, el morfema gramatical de gènere femení es manifesta en la paraula *comt-esa* per mig de *-esa*, mentres que el morfema lèxic *-ment* de *cansa-ment* indica resultat d'una acció.

Per la seua banda, el terme *morf* fa referència a les variants o realitzacions formals que presenta un morfema. Per posar un cas, el morfema gramatical de gènere femení es realisa per mig del morf *-a* en *chic-a* i per mig del morf *-ina* en *gall-ina*, i el morfema lèxic d'acció i efecte es manifesta baix l'alomorf *-ció* en *alteració* i baix la forma *-sió* en *diversió*.

D'esta forma, existixen dos branques fonamentals dins de la morfologia: la flexiva o gramatical, i la lèxica o derivativa: la morfologia flexiva analisa els canvis de naturalea gramatical de les paraules en relació als canvis en la seua forma. Per eixemple, establix que l'aparició del morfema *-a* en *gata* marca el gènere femení del substantiu.

En canvi, la morfologia lèxica atén a la significació dels morfemes i estudia els procediments per a la formació de noves paraules a partir d'un lexema o base lèxica. Aixina, l'adició del sufix de resultat *-age* a la base lèxica *aigua* dona lloc a la paraula *aiguage*. Ací nos ocuparem de la morfologia lèxica o derivativa i dels processos de formació de paraules.

24.2. CLASSES DE MORFEMES LÈXICS

Hi han dos classes fonamentals de morfemes lèxics: els lexemes i els afixos. El lexema o base lèxica és el núcleu de la paraula que aporta el significat principal, mentres que els afixos són els morfemes que modifiquen eixe significat principal. Aixina, en la paraula *bov-í*, el lexema és *bov-*, que aporta el significat de “bou”, i al qual s'afig el sufix *-í*, que indica “relatiu a”, d'a on resulta el significat final de “relatiu o pertanyent a bous, vaques i vedells”.

Al mateix temps, els afixos poden classificar-se, segons la seua posició respecte al núcleu, en *prefixos*, *sufixos* i *interfixos*:

- Els prefixos van davant del lexema: *bi-sexual*.
- Els sufixos apareixen darrere del lexema: *period-iste*.
- Els interfixos se situen entre el lexema i un sufix: *a-clim-at-ament*.

Per eixemple, la paraula *ultracantonaliste* està formada per quatre constituents o morfemes de diversa naturalesa:

- El prefix *ultra-*, que indica excés o radicalisació (com ara *ultramodern*, extremadament modern).
- La raïl o lexema *canton*, alomorf de *cantó*.
- L'interfix *-al-*, que indica relació en el substantiu al qual acompanya (com ara *cantonal*, relatiu o propi del cantó).
- El sufix *-iste*, que indica que u és seguidor o partidari d'algun moviment o idea (com ara *comuniste*, partidari del comunisme).

Estos afixos poden aparéixer en el mateix significat formant part d'unes atres paraules com, per eixemple, *ultranacionaliste*, *ultrainstitucionaliste*, *ultrafonamentaliste*...

24.3. PARAULES SIMPLES I COMPOSTES

Les paraules simples són les que tenen únicament un lexema (*roig*), mentres que les paraules compostes són aquelles que presenten més d'una raïl, com ara *davantllit*, formada per l'unió de *davant* i *llit*, o *allipebre*, composta dels substantius *all* i *pebre*, més la conjunció *i*.

24.4. LA DERIVACIÓ I LA COMPOSICIÓ

La llengua segueix uns determinats processos a l'hora de formar noves paraules. Les dos principals vies per a formar paraules noves són la derivació i la composició.

24.4.1. La derivació

En la derivació la paraula nova té a soles una raïl i és u dels processos més productius a l'hora de formar nous térmens. El procés és ben senzill: consistix en afegir a una paraula o raïl ya existent un afix. La raïl o paraula sense afixos se denomina *primitiva*

i les paraules que tenen la mateixa raïl en u o més afixos se denominen *derivades*. La paraula primitiva i les seues derivades formen una família.

Vejam un eixemple:

cult, incult, cultiste, culturisar, aculturisació...

En este cas la paraula *cult* és la primitiva i les altres les derivades.

Per a simplificar la classificació dels afixos, assimilarem els interfixos als sufixos: si l'afix va davant de la raïl, parlarem de derivació per prefixació i, si va darrere, de derivació per sufixació:

prefixació: *in-* (prefix) + *capaç* (radical) = *incapaç*

sufixació: *capaç* (radical) + *-itar* (sufix) = *capacitar*

24.4.2. Prefixos

Oferim a continuació un llistat dels prefixos més usuals o productius en el seu significat i alguns eixemples.

<i>Prefix</i>	<i>Significat</i>	<i>Eixemples</i>
a- / an- (davant de vocal o haig). Del grec <i>ἀν-</i> , i <i>ἀ-</i> davant de vocal, forma privativa.	privació, negació, absència.	<i>arrítmic, apàtrida, analgèsic, anormal, analfabet, anòmia, anhidre.</i>
ab-	separació	<i>abducció, abscissió</i>
ad- , del llatí <i>AD-</i> .	proximitat	<i>adverbi, adjunt, adjacent.</i> Davant de determinades consonants pren la forma <i>a-</i> , com ara: <i>afirmar</i> .
ante- , del llatí <i>ANTE</i> , davant, ans, abans.	davant de, anterioritat en el temps o l'espai	<i>antebraç, antepost, antepassat, antepenúltim, antediluvià.</i>
anti- del grec <i>ἀντι-</i> , en lloc de, en conte de.	contrari a, opost a i també <i>protecció o defensa contra alguna cosa</i>	<i>anticivisme, antinatural, antiacadèmic, antipapa o antiasmàtic, antigripal, anticorrosiu.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
archi- , del grec ἀρχι-, de ἄρχειν, resultar el primer.	prioritat, <i>preeminència o superioritat</i> . Coloquialment significa <i>molt</i> .	<i>archipopular, archiduc, archidiòcesis o archiconegut, archimillonari.</i>
auto- , del grec αὐτός, ell mateix.	per u mateix	<i>automòvil, autobiogràfic, autoservici, autodefensa, autodestrucció.</i>
bes- , del llatí <i>bīs</i> , dos voltes.	anterioritat o dos voltes	<i>besnet, bestreta, besyayo, bescuit.</i>
bi- / bis- , del llatí <i>bis</i> , dos voltes.	doble	<i>bieni, bicorn, bisexual, bistorta, bimensual, bimotor, bicéfal.</i>
circum- del llatí <i>circum-</i> , que significa <i>al voltant de</i> .	al voltant, a l'entorn, rodejant.	<i>circumvalació, circumsolar.</i>
con- / com- (davant de <i>-p-</i> o <i>-b-</i>) / co- , del llatí <i>cum</i> .	unió, cooperació, agregació, reunió, unió.	<i>condol, confluïr, concordant, convindre, compare, compassar, coautor, cooperar, coexistir, coajudar.</i>
contra- , del llatí CONTRA. Direcció, contacte o lloc.	oposició, desacort, enfrontament en sentit real o figurat, contrarietat, oposició.	<i>contrarrevolucionari, contragovern, contrapel, contraporta, contraindicat.</i>
de- , del llatí DE-.	pot indicar direcció de dalt a baix, dissociació o separació, oríge o procedència, privació o inversió del significat originari i també pot reforçar el significat originari.	<i>decaure, definir, derivar, deduir, decapar, deformar, demostrar, declarar.</i>
des- , de la confluència dels prefixos llatins DE-, EX-, DIS-, E-.)	negació, inversió del significat, privació, excés, supressió.	<i>descosir, desanimar, deshora, desfavor, desprestigi, despreocupació.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
e- del llatí E-, <i>fòra de</i> .	fòra de, procedència o extensió.	<i>eliminar, emigrar, efusió.</i>
en- , del llatí IN-, que també pren la forma <i>em-</i> davant de <i>b</i> o <i>p</i> .	forma verps i adjectius i pot significar <i>dins de</i> o <i>sobre</i> .	<i>encaixonar, endolcir, empaperar, empolsegar.</i>
entre- del llatí INTER.	significa qualitat o situació intermija i atenua el significat del vocable que acompanya.	<i>entreacte, entrefí, entrevore, entreobrir, entresuar, entretancar, entreclar.</i>
ex- , de la preposició llatina <i>EX</i> .	davant d'un títol, un càrrec, etc., indica que eixa persona ha deixat de tindre'l o que ho ha segut en anterioritat. També significa <i>fòra de</i> o <i>més allà</i> i privació.	<i>exministre, exconseller, excomunicació, excarcerar, extraure, exànima, expatriat.</i>
extra- , del llatí <i>EXTRA</i> , fòra.	significa <i>fòra de</i> o <i>sumament</i> .	<i>extraparlamentari, extraescolar, extraplà, extrafí.</i>
hetero- , del grec ἕτερος, <i>un atre, diferent, desigual</i> .	diferent, desigual, un atre.	<i>heterosexual, heterocíclic, heterogéneu, heterógraf.</i>
hiper- , del grec ὑπέρ, sobre (preposició.)	sobre (preposició).	<i>hipertròfia, hipercrític, hiperèmia, hiperfreqüència.</i>
homo- , del grec ὁμός, igual.	igual, el mateix.	<i>homòfon, homógraf, homosexual, homoparental.</i>
hipo- , del grec ὑπό, baix, (preposició).	baix, <i>més avall, en manco</i> o <i>menor quantitat</i> .	<i>hipòtesis, hiposulfúric, hipodèrmic, hipògin, hipofunció.</i>
in- , del llatí IN- en valor negatiu o privatiu. Pren la forma <i>im-</i> davant de <i>b</i> o <i>p</i> , i <i>i-</i> davant de <i>l</i> o <i>r</i> .	negació, privació.	<i>incontrolable, impossibilitar, illegal, irreal.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
infra- , del llatí INFRA, a baix, avall.	indica situació per baix de.	<i>inframon, infrascrit, infraorbitari, infrahumà, infraaxilar.</i>
intra- , del llatí <i>INTRA</i> , dins.	dins, en l'interior de.	<i>intracelular, intrauterí, intraabdominal, intravenós.</i>
inter- del llatí INTER, entre.	Entre. Espai que hi ha d'un punt a un altre, situació o ubicació enmig de dos o més coses.	<i>intercessió, intercostal, interterritorial, interdisciplinar, interprofessional.</i>
mini- , del llatí <i>MINIMUS</i> , molt menut.	chicotet, breu, curt.	<i>minicadena, minigolf, minibar, minifalda, minifundi.</i>
multi- , del llatí MULTI, molts.	molts, diversos.	<i>multiformitat, multiforme, multifloral, multirracial, multilocular</i>
neo- , del grec νέος, nou.	nou.	<i>neocatolicisme, neoclàssic, neologisme</i>
peri- , del grec περί, <i>al voltant, a l'entorn.</i>	<i>al voltant, a l'entorn, rodejant.</i>	<i>pericelular, perifèria, pericardi, pericarpi.</i>
pluri- , del llatí PLURIS-, pluralitat.	pluralitat, multitud, abundància.	<i>pluridentat, pluricelular, plurimembre, pluripartidisme, pluriocupació.</i>
post- / pos- , del prefix llatí POST-, <i>posterior</i> . Se reduïx a pos- quan va seguit de consonant i es manté quan va seguit de vocal.	despuix de, en posterioritat, darrere de, en acabant.	<i>postabdomen, postalveolar, posguerra, pospost, posbèlic, posdata, posgrau, posdorsal, posdental.</i>
pre- , de la preposició llatina PRAE, anterioritat.	anterioritat, prioritat.	<i>predestinació, preexistent, preconiliar, prepubertat, preuniversitari.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
pro- , del llatí PRO-, <i>per</i> o <i>en conte de, davant de, cap avant</i> .	per, en conte de, davant de, <i>moviment cap avant</i> .	<i>procreació, progressiu, procònsul, prohom, progenitor, proseguir</i> .
re- , del llatí RE-, prefix llatí que aplicat a un verb o a un substantiu verbal, indica duplicació o reiteració de l'acte. <i>Aplicat a un adjectiu o a un adverbí el convertix en superlatiu</i> . Indica <i>arrere</i> . En les interjeccions aporta un reforçament.	tornar a, duplicació, reiteració. Superlatiu. Arrere. Reforçament	<i>rebrot, recelós, relançar, reactivació, resopar, rebé, regran, retranca, retirar, ¡redeu!, ¡recollons!, ¡redimonis!, ¡recontra!</i>
semi- , del llatí SEMI-, <i>mig</i> .	<i>mig</i> . Expressa la mitat de lo que significa el segon element del compost.	<i>semiprova, semiplé, semisec, semidesnatat, semicircular</i> .
seudo- , del grec ψεῦδο, <i>falsetat</i> .	fals, <i>falsetat</i> . Expressa que és fals lo que significa el segon element del compost.	<i>seudodiví, seudocrític, seudocientífic</i> .
sin- , del grec συν-, <i>unió</i> . pref.	<i>unió</i> o al mateix temps.	<i>sincrònic, sinestèsia, sinèresis</i> .
sub- , del llatí SUB-, <i>baix</i> o <i>avall</i>	<i>baix de, avall, devall de, per baix de</i> .	<i>subdivisió, subdelegat, subalpi, submon</i> .
super- , del llatí SUPER-, <i>per damunt de</i> .	<i>sobre, per damunt de</i> . Superioritat, abundància.	<i>superintendent, superabundant, supermercat, superfi, superhome</i> .
trans- , de la preposició llatina TRANS,	<i>a través de</i> .	<i>transacció, transatlàntic, transoceànic</i> .
ultra- , del llatí ULTRA, <i>més allà</i> .	<i>més allà de, a l'atre costat</i> . Extrem, excessiu.	<i>ultramar, ultramontà, ultrapirenaic, ultramarí, ultranacionalisme, ultradreta, ultraesquerra</i> .

El llistat complet de prefixos és extensíssim i la majoria formen paraules tècniques o neologismes. L'inventari de prefixos no està tancat i en els diferents camps de la ciència i la tècnica se'n poden crear de nous, generalment acodint al grec o al llatí. També cauen alguns en desús. Ací estan la majoria:

acefalo-, aceto-, acqu-, acro-, acromato-, acromio-, actino-, actori-, acut-, adelo-, adeno-, adipo-, aeri-, aero-, aff-, afro-, agro-, ai-, albumino-, aldo-, alo-, alterni-, alumino-, am-, amfi-, amil-, amino-, aminoazo-, ampelo-, ana-, anarco-, andro-, anemo-, angio-, anglo-, aniso-, ano-, anomo-, anto-, antra-, antropo-, apico-, apo-, arbori-, areo-, aritmo-, arqueo-, arterio-, artro-, astro-, atelo-, atlanto-, audio-, aurículo-, auro-, bacterio-, balano-, balneo-, balto-, bari-, baro-, basi-, basidio-, bat-, bati-, bato-, batraco-, bio-, blasto-, blefaro-, bradi-, branqui-, braqui-, bromo-, bronco-, buco-, butir-, caco-, caduci-, carbo-, cardio-, cario-, carpo-, cata-, cauli-, cefalo-, celto-, centi-, centro-, cerebro-, cero-, ceto-, ciano-, ciclo-, cilindro-, cino-, cirro-, cist-, cisti-, cisto-, cito-, clino-, cloro-, condro-, crico-, crio-, cripto-, cromato-, cromo-, cupro-, dacrio-, dactilo-, deca-, deci-, demo-, demono-, dento-, derm-, dermato-, dermo-, deuterio-, deuto-, di-, dia-, diazo-, dico-, dinamo-, diplo-, dis-, dodeca-, dolico-, eco-, ecto-, electro-, eleo-, enantio-, endeca-, endo-, enea-, eno-, entero-, ento-, entomo-, epi-, equi-, equino-, ergo-, eritro-, es-, escato-, esclero-, espermato-, esporo-, esquizo-, estafilo-, estegano-, esteno-, estereo-, estrepto-, eteato-, etno-, eu-, euro-, exo-, fago-, fàrmaco-, ferro-, fibro-, fico-, filo-, fisio-, fissi-, fito-, flabeli-, flebo-, fluo-, fluvio-, folio-, fono-, form-, fosf-, foto-, franco-, galacto-, galo-, galvanio-, gamo-, gastero-, gastro-, genito-, geno-, geo-, germano-, geronto-, giga-, gigante-, gimno-, gineco-, gipso-, glicero-, glico-, glosso-, gluco-, gonio-, gono-, grafo-, hagio-, halo-, haplo-, hecto-, helco-, helico-, helio-, hema-, hemato-, hemi-, hemo-, hepat-, hepta-, hex-, hexa-, hialo-, hidro-, hiero-, higro-, hilo-, himeno-, hipno-, hipso-, hispano-, histero-, histo-, holo-, homeo-, humero-, iatro-, ibero-, icono-, ictio-, ideo-, idio-, immuno-, indo-, infero-, isco-, iso-, italo-, kilo-, labio-, laparo-, laringo-, lepto-, leuco-, limfo-, limno-, linguo-, lipo-, lito-, lobo-, longi-, loxo-, lumbo-, macro-, magneto-, malaco-, mangano-, mano-, masto-, maxi-, medio-, mega-, megalo-, melano-, meno-, meso-, meta-, metalo-, meteoro-, metro-, mico-, micro-, mili-, mio-, miria-, mirmeco-, mito-, mixo-, mono-, moto-, mucu-, nano-, narco-, nasso-, necro-, nefo-, nefro-, nemato-, neumato-, neumo-, neuro-, nitro-, nitroso-, nomo-, noo-, noso-, nucleo-, nudi-, ob-, occipito-, ocro-, octa-, octo-, odont-, ofio-, oftalmo-, oleo-, oligo-, omfalo-, omni-, onco-, onico-, oniro-, onto-, oo-, opisto-, opositi-, opto-, organo-, ornito-, oro-, orqui-, orquio-, orto-, osfio-, osteo-, ot-, oto-, ovario-, ovi-, oxi-, palato-, paleo-, pan-, panto-, paqui-, para-, pari-, parieto-, parteno-, pato-, pedati-, pedi-, pedo-, pego-, peni-, penta-, per-, perineo-, periosteo-, peta-, petro-, pio-, pireto-, piro-, plagio-, plano-, plati-, platini-, pleo-, pleuro-, podo-, poli-, politico-, porta-, postero-, potamo-, proct-, procto-, prosopo-, protero-, proto-, pterido-, ptero-, quadri-, quasi-, quilo-, quimio-, quinque-, quiro-, rabdo-, radio-, raquio-, recontra-, recti-, recto-, retro-, rino-, rizo-, rodo-, romano-, sacro-, sarco-,

seleno-, semio-, servo-, sesqui-, sico-, sicro-, sidero-, sindesmo-, sismo-, so-, sobre-, sobres-, sota-, sulf-, supero-, supra-, sus-, talasso-, tanato-, taqui-, tauto-, taxi-, tecno-, tele-, teo-, terato-, terio-, tetra-, tibio-, tio-, toraco-, tòxico-, traquelo-, tras-, tri-, tribo-, trico-, turbo-, uni-, urano-, uro-, utero-uter-, vagino-, vice-, video-, vulvo-, xero-, yodo-, zoo-

24.4.3. Suffixos

Els sufixos, com ya s'ha dit adés, són els afixos que s'apliquen darrere del substantiu i l'adjectiu, pero també del verb (sufixos verbals) i a voltes de l'adverbi, si be estos no són usuals; se classifiquen segons el seu significat i la seua funció.

24.4.3.1. Sufixos *augmentatius*

Aumenten la magnitud del significat del lexema. Aplicat al substantiu el caracterisa com a gran, d'unes dimensions majors de lo que cabria esperar. Aplicat a l'adjectiu emfatiza la qualitat. En la majoria dels casos aporta un matis despectiu o pijoratiu, segons el context. Aplicat a verb o adverbi pot indicar intensitat, insistència o reiteració.

Sufixos *augmentatius* aplicats a substantius:

-aç, -aça	<i>peuaç, animalaç, cudolaç, nevaça, barcaça, camaça, vidaça, donaça, maraça</i>
-ada	<i>baquetada, baquinada, cabaçada, gentada, gotada</i>
-arda	<i>moscarda, neviscarda, cellarda, suarda</i>
-arro, -arra	<i>homenarro, titamarro, gossarra</i>
-ó	<i>algepsó, baixó</i>
-ola	<i>dentola, llanderola, perola, cresola</i>
-on, -ona	<i>chicon, chicona, donon, pericon</i>
-ot, -ota	<i>animalot, bassot, homenot, campot, donota, casota, cadirota, taulota, manota</i>
-um	<i>greixum, arrehum, resclum</i>

Sufixos augmentatius aplicats a adjectius:

-aç, -aça	<i>grandaç, bonaça</i>
-ó, -ona	<i>llepoló</i>
-ot, -ota	<i>ricot, llejota, grossota, altot</i>
-ut, -uda	<i>forçut, cabuda, morrut, peluda</i>

Sufixos verbals augmentatius que intervenen en verps o adverbis:

-otar	<i>abarrotar, acarchotar, amarrotar, apilotar, encabotar, escarotar</i>
-otejar	<i>ballotejar, borinotejar, notejar, cabotejar, explicotejar, palmotejar</i>
-ot	<i>lluntot, tardot, amuntot (poc usuals)</i>

24.4.3.2. Sufixos diminutius

Disminuïxen la magnitud del significat del lexema. Aplicats al substantiu el caracterisen com a menut, d'unes dimensions menors de lo que cabria esperar. Aplicats a l'adjectiu indiquen un menor émfasis en la qualitat.

En el parlar coloquial també és molt habitual l'us del diminutiu en caràcter afectuós, quan s'aplica a substantius, i en caràcter irònic, quan s'aplica a adjectius. En tot cas el diminutiu, com l'augmentatiu, aporta un matís que pot aplegar a ser inclús despectiu; seran el context i el to, en la llengua parlada, els que faran evident el matís.

Sufixos diminutius aplicats a substantius:

-et, -eta	<i>gosset, cullereta, maneta, llandeta</i>
-ó	<i>caixó, tomató, alteró, albardó</i>
-ell, -ella	<i>taulell, portella</i>
-í	<i>calcetí</i>
-illa	<i>bacenilla, peladilla, bresquilla</i>
-ina	<i>mantellina</i>
-iu, -iua	<i>llibriu, finestriua</i>
-ol, -ola	<i>marejol, sequiola</i>

Sufixos diminutius aplicats a adjectius:

-et, -eta	<i>primet, boniqueta</i>
-iu, -iua	<i>dolciu</i>

Uns atres sufixos diminutius aplicats a adjectius són: *-all, -ello, -ichol...*: *buscall, cuquello, portichol...*

24.4.3.3. Sufixos despectius

Manifesten despreci:

-alla	<i>faramalla</i>
-astre, -astra	<i>poetastre, politicastra, musicastre, mejastre</i>
-ol, -ola	<i>llanderol, gentola</i>
-orro, -orra	<i>petorro, petorra</i>
-uç, -uçà	<i>pelluç, gentuçà</i>
-ucha	<i>casucha</i>
-ot, -ota	<i>fadrinot</i>
-usc, -usca	<i>verdusc</i>
-uç, -uçà	<i>blancuç</i>
-uny	<i>casuny</i>
-anc, -anca	<i>bordanc</i>

Uns atres sufixos despectius són: *-aç, -alla, -arda, -arro, -et, -ot, -sc, -uç...*

24.4.3.4. Sufixos nominals

S'utilisen en la formació de substantius nous a partir d'unes altres paraules:

<i>Sufix</i>	<i>Significat</i>	<i>Eixemple</i>
-er, -era	professió	<i>matalafer</i>
-iste, -ista	professió	<i>oficiniste</i>
-ari, -ària	professió	<i>notari</i>
-ada	resultat d'una acció	<i>arruixada</i>
-age	resultat d'una acció	<i>montage</i>
-ància	resultat d'una acció	<i>tolerància</i>
-ança	resultat d'una acció	<i>esperança</i>
-ença	resultat d'una acció	<i>creença</i>
-at	resultat d'una acció	<i>preguntat</i>
-ència	estat	<i>clemència</i>
-era	estat	<i>soneguera</i>
-ea	qualitat	<i>bellea</i>
-eria	qualitat	<i>llepoleria</i>
-itat	estat	<i>tranquil·litat</i>
-ia	lloc	<i>secretaria</i>
-ari	lloc	<i>santuari</i>
-tori	lloc	<i>sanatori</i>
-age	colectivitat	<i>plomage</i>
-al	colectivitat	<i>pereral</i>
-alla	colectivitat	<i>chicalla</i>
-ar	colectivitat	<i>bestiar</i>

24.4.3.5. Sufixos adjektivals

S'utilisen en la formació d'adjectius nous a partir d'unes altres paraules. Oferim ací a soles uns exemples i un llistat ben extens de sufixos adjektivals:

<i>Sufix</i>	<i>Significat</i>	<i>Eixemple</i>
-a, -ana	pertanyent a	<i>ciudadà</i>
-enc, -enca	relatiu a	<i>rogenc</i>
-esc, -esca	relatiu a	<i>novelesc</i>
-eu, -ea, -eus, -ees	pertanyent a, relatiu a, de la natura de	<i>mediterrànea, aèreu, làcteu, pétreus</i>
-iu, -iva	relatiu a	<i>agressiu</i>
-ic, -ica	relatiu a	<i>dramàtic</i>
-ble	capaç de	<i>lluible</i>
-iç, -iça	aptitud	<i>trencadiç</i>
-ós, -osa	propensió	<i>apegalós</i>

Poden funcionar com a sufixos adjektivals els següents:

-à, -aç, -àceu, -al, -all, -alla, -ana, -anc, -àneu, -àntrop, -ar, -arda, -ari, -ària, -àtil, -càrpic, -é, -enc, -eny, -er, -era, -és, -eu, -ea, -fac, -fec, -fer, -fic, -fil, -fit, -fon, -fop, -for, -forme, -gam, -gen, -gènit, -gin, -graf, -grat, -hídric, -í, -iç, -ichol, -ici, -il, -ina, -íneu, -iste, -istic, -ita, -iu, -ívol, -man, -morf, -ó, -oide, -oides, -oideu, -ònim, -ós, -ot, -term, -tori, -triu, -trof, -uç, -ut, -valent.

24.4.3.6. Verbalisació

Se tracta d'un procés pel qual es poden crear nous verbs partint de substantius, adjectius o adverbis, als quals se'ls afig un sufix verbal. Els nous verbs resultants expressen accions o tendències relacionades en la raül o radical a la qual els sufixos van afegits.

Sufix	Eixemple
substantiu + -egar	<i>pedregar, rel·lampegar, trafegar</i>
adjectiu + -egar	<i>brofegar</i>
substantiu + -ejar	<i>palmejar, culejar, fanguejar, coejar, furonejar, agostejar, airejar, alejar.</i>
adjectiu + -ejar	<i>blanquejar, dotorejar, alcavotejar, badoquejar, bergantejar, bravejar.</i>
adverbi + -ejar	<i>bastantejar, sovintejar, matinejar</i>
substantiu + -ificar	<i>escenificar, gasificar, massificar, mitificar.</i>
adjectiu + -ificar	<i>autentificar, elastificar, electrificar, intensificar</i>
adjectiu + -itar	<i>capacitar, explicitar, habilitar, possibilitar</i>
substantiu + -isar	<i>academisar, cristalar, economisar, emfatisar</i>
adjectiu + -isar	<i>actualisar, regularisar, agilisar, criminalisar, dialectalar, erotisar</i>

24.4.3.7. Adverbialisació

L'única manera de formar nous adverbis és utilitzant el sufix *-ment*, que resulta molt productiu, adjuntant-lo a adjectius femenins o invariables (*bona / bonament, increible / increiblement*). El resultat són adverbis de manera (els més nombrosos), aspectuals, temporals, quantitius, modals...

Classe	Eixemple
modals	<i>provablement, preferiblement, possiblement.</i>
de manera	<i>bonament, malament, històricament, desgraciadament.</i>
punt de vista	<i>llingüísticament, filosòficament, lliteràriament, acadèmicament</i>
temporals o de lloc	<i>últimament, semanalment, primerament, anteriorment, finalment.</i>
quantitius	<i>abundantment, profusament, copiosament.</i>

24.4.4. Translació

Se tracta d'un procés de formació de paraules que funciona sense afegir ningun afix al radical, el qual no es modifica sino a través de marques flexives, com ara la terminació *-ar* de la primera conjugació o vocals de suport com ara *a-*, *e-* (*-é*), *-i*, *-o* (*-ó*); per este procés una paraula passa d'una categoria gramatical a una altra distinta.

Per mig de la translació els substantius o adjectius originaris poden donar lloc a un verb i, al contrari, un verb pot passar a ser substantiu. Este procés rep diferents noms en funció dels diferents gramàtics, com ara translació, transcategorisació, conversió o metàbasi.

Segons la classe de conversió gramatical se pot denominar substantivació o nominalisació, adjectivació, verbalisació...

<i>Paraula i categoria</i>	<i>Terminació</i>	<i>Forma derivada i categoria</i>
<i>alquitrà (substantiu)</i>	<i>-ar</i>	<i>alquitranar (verb)</i>
<i>aventura (substantiu)</i>	<i>-ar</i>	<i>aventurar (verb)</i>
<i>alegre (adjectiu)</i>	<i>-ar</i>	<i>alegrar (verb)</i>
<i>reglotar (verb)</i>	<i>-Ø-</i>	<i>reglot (substantiu)</i>
<i>alçar (verb)</i>	<i>-Ø -</i>	<i>alça (substantiu)</i>
<i>desbaratar (verb)</i>	<i>-Ø -</i>	<i>desbarat (substantiu)</i>
<i>escarduçar (verb)</i>	<i>-ó-</i>	<i>escarduçó (substantiu)</i>
<i>mastegar (verb)</i>	<i>-ó-</i>	<i>mastegó (substantiu)</i>
<i>balbucejar (verb)</i>	<i>-Ø -</i>	<i>balbuç (adjectiu)</i>
<i>replicar (verb)</i>	<i>-a-</i>	<i>rèplica (substantiu)</i>
<i>semblar (verb)</i>	<i>-a-</i>	<i>sembla (substantiu)</i>
<i>rosegar (verb)</i>	<i>-o-</i>	<i>rosego (substantiu)</i>
<i>tildar (verb)</i>	<i>-e-</i>	<i>tilde (substantiu)</i>
<i>contar (verb)</i>	<i>-e-</i>	<i>conte (substantiu)</i>
<i>alenar (verb)</i>	<i>-é-</i>	<i>alé (substantiu)</i>

També es dona la translació per lexicalisació, elisió i algun altre procés com ara l'interjecció.

24.4.4.1. Translació per lexicalisació

Algunes formes verbals no personals poden passar de forma verbal a forma nominal o adjectival, generalment precedides d'artícles en el cas dels substantius, pels processos denominats translació per nominalisació i translació per adjectivació.

Translació per nominalisació	<i>berenar</i> (infinitiu)	<i>el berenar, un berenar</i> (substantiu)
“	<i>succeït</i> (participi passat)	<i>els succeïts, un succeït</i> (substantiu)
“	<i>practicant</i> (participi present)	<i>el practicant</i> (substantiu)
Translació per adjectivació	<i>tacat</i> (participi passat)	<i>tacat, tacada...</i> (adjectiu)
“	<i>coent</i> (participi de present)	<i>coent</i> (adjectiu)
“	<i>aglutinant</i> (participi de present)	<i>aglutinant</i> (adjectiu)

24.4.4.2. Translació per elisió

És un procés pel qual un adjectiu pot passar a ser un substantiu i al contrari, fent que un modificador adopte la funció sintàctica del núcleu si elidim este.

Nominalisació: d'adjectiu a substantiu	<i>Un producte edulcorant</i>	<i>Un [...] edulcorant</i>
Adjectivació: de substantiu a adjectiu	<i>Una carabassa</i>	<i>El jupetí [...] carabassa</i>

La translació fa possible que paraules pertanyents a diferents categories gramaticals, com ara substantius, adjectius, verps o adverbis, actuen com a interjeccions (*alerta, mel, bo, vinga, fuig, calla, prou, massa, home...*). Açò es senyala en l'escriptura per mig dels signes d'interjecció. S'ha de tindre present que una paraula pot actuar com a interjecció per translació en una llengua, pero no en una atra.

Finalment, per mig de la translació moltes paraules de diferent categoria gramatical poden substantivisar-se, generalment en usos metallingüístics, anteponent ad elles un artíclul:

conjuncions	<i>pero, perquè...</i>	<i>els peros, el perquè...</i>
pronoms	<i>yo, tu...</i>	<i>el yo, el tu...</i>
verps	<i>patir, plorar...</i>	<i>el patir, el plorar...</i>
preposicions	<i>contra...</i>	<i>els contres...</i>
adverbis	<i>abans, no, sí...</i>	<i>l'abans, els nos, els sí...</i>

24.4.5. Aglutinacions, composts sintagmàtics i la seua flexió

24.4.5.1. Aglutinacions

És un procés molt productiu de formació de noves paraules que també rep el nom de composició; com el seu nom indica consistix en aglutinar tant a nivell fonètic com escrit dos o més paraules per a crear-ne una nova.

Segons els seus components, que poden aparéixer a soles o units per conjuncions o preposicions, poden ser nominals, si el resultat de l'aglutinació és un nom; adjectivals, si el resultat de l'aglutinació és un adjectiu; i verbals, si el resultat és un verp.

Hi han moltes possibles aglutinacions, com ara la formada per dos noms (*aiguamel, canyamel, allioli, panoli, maldecap, mestrepeu*), per un prefix o una preposició i un nom (*enjorn, antebraç, contrarreforma*), per un nom i un adverbi (*capdamunt*), per un nom i un adjectiu (*collvert*), per dos adjectius (*agredolç, judeucristià, totpoderós*), per un adjectiu i un nom (*altaveu, milhòmens, totestiu, tothora, malallengua, malastre, pocavergonya*), per un adjectiu, una preposició i un nom (*centenrama*), per una forma verbal i un nom (*allargavistes, botafoc, salvagarbí, buscacames, caganiu, calfacadires*), per una forma verbal, una preposició i un adjectiu (*passapertot*), per un adverbi i un verp en infinitiu (*malavear, malaconsellar, bendir*), per un adverbi i un adjectiu (*sempreviva*), per un adverbi, una preposició i un nom (*maldecap*), per un adjectiu i un verp (*valenciaparlant*)...

També existix la possibilitat de duplicar formes de formació expressiva o onomatopèyica i aglutinar-les, donant lloc a una nova paraula: *frufnú, tamtam, pimpam, nono, rumrum, tictac, toctoc, chiuchiu, gluglú, criccrac, gorigori, ringorrango, chinochano...*; com pot vore's, en algunes ocasions, la duplicació no és perfecta, puix varia la vocal tònica (*pimpam, tictac, ringorrango, chinochano...*).

Unint o aglutinant les inicials de diverses paraules també podem formar-ne de noves; se tracta de sigles com ara *USA* (de *United States of America*), *ONU* (de *Organisació de les Nacions Unides*), *ovni* (de *objecte volador no identificat*), *GAV* (de *Grup d'Acció Valencianista*), *IVA* (de *Impost sobre el Valor Afegit*), *inri* (del llatí *Iesus Nazareus Rex Iudaeorum.*), *tac* (de *tomografia axial computerisada*), *RAE* (de *Real*

Academia Española)...⁴¹⁷ que actuen com a paraules independents. Si la sigla està formada per les inicials i alguna altra lletra es denomina acrònim;⁴¹⁸ unes i altres poden tindre el seu origen en la llengua pròpia o en una altra diferent.

Vejam uns exemples:

bit, acrònim de l'anglès *binary digit*.

checa, acrònim del rus *Chrezvychainaya Komissiya*.

euríbor, acrònim de l'anglès *European Interbank Offered Rate*.

làser, acrònim de l'anglès *light amplification by stimulated emission of radiation*.

mòdem, acrònim de *modulació* i *demodulació*.

neopré, acrònim de l'anglès *neo-* i *propylene*.

ofimàtica, acrònim de *oficina* i *informàtica*.

sida, acrònim de *Síndrome d'Immunodeficiència Adquirida*.

Totes estes paraules se denominen compostes i presenten una fusió completa dels seus components, puix en cas de tindre flexió esta apareix al final de la paraula: *collverts*, *altaveuet*, *botafocs*, *caganius*, *enjornet*, *agredolça*, *malaveades*, *tamtams tictacs*, *làsers*, *mòdems*... i no darrere de cada compost; açò és evident quan el resultat de l'aglutinació és un nou verp com ara *malavear* (*malaveí*, *malaveara*...).

Tan forta és l'unió de les paraules que en alguns casos u dels components ha deixat de tindre vitalitat en la llengua, fòra d'estes aglutinacions, i queda fossilisat en elles, com *después* en *despusdemà* o *llonga* en *camallonga*.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Solen escriure's en minúscula si ya s'han lexicalisat per complet (*ovni*, *tac*). En les sigles, a voltes, no es tenen en conte les preposicions, articles o unes altres paraules. En les sigles *USA* no es té en conte "*of*", en *ONU* no es té en conte "*de les*", en *IVA* no es té en conte "*sobre*"..."

⁴¹⁸ Els acrònims, com a paraules que són, segueixen les regles d'accentuació: *mòdem*, *informàtica*, *làser*, *neopré*...

⁴¹⁹ Esta fusió total demostra que mantindre separats els components per un guionet, com alguna gramàtica propon, és absolutament innecessari i complica l'escriptura, además de no tindre tradició en l'història de la llengua.

No s'ha d'escriure per tant: "*después-demà*", "*después-ahir*", "*barba-roig*", "*xixanta-huit*", "*camarroja*", "*vila-realenc*", "*tic-tac*", "*chino-chano*"; l'ús del guionet encara és manco acceptable en els topònims, que són formes aglutinades des de ben antic, com ho mostra la documentació. No escriurem "*Malva-rosa*", "*Riba-roja*", "*Vila-real*", "*Torre-chiva*"... sino *Malvarrosa*, *Ribarroja*, *Villarreal*, *Torrechiva*...

El guió complica la norma, puix aquells que l'introduïxen en estos casos necessiten una decena de regles, totes elles arbitràries, per a regular-lo.

Una de les aglutinacions més evidents és la que està formada per dos noms units per la conjunció copulativa *i*: *floricol*, *artimanya*, *allioli*, *allipebre*, *oriflama*, *napicol*, *altibaix*, *caripena*, *oriplata*, *vaivé*, *vistiplau*... També existix la possibilitat de formar aglutinacions per via culta per mig de les vocals d'enllaç *-o-*, *-i-*, com ara: *hispanomusulmà*, *grecollatí*, *occitanorromànic*, *clarivident*, *unicelular*, *manicura*... En estos casos, com s'ha dit adés, la flexió, en cas de tindre'n, també apareix al final de la paraula i no darrere de cada nom o component.

Evidentment hi han aglutinacions invariables i, per tant, no tenen flexió: *aguaitacossos*, *arreglaparròquies*, *assolacambres*, *bufaculs*, *chafaminetes*, *escurapous*, *esgarramantes*, *faenafuig*, *furtapollastres*, *pocasanc*, *toteusé*, *salvapàtries*, *tastaolles*...

Fonèticament, en les aglutinacions els primers components generalment perden l'accent fonètic i a soles el conserva l'últim d'ells, de manera que si els primers contenen una vocal oberta *e*, *o*, en quedar en posició àtona perden l'obertura; en *floricol* el primer component *flor-*, en passar a ser àton, deixa de ser obert; igualment passa en *collvert*, a on *coll-* deixa de ser obert perquè l'accent recau en *-vert*, i aixina en tots els casos, que seguiran les regles d'accentuació gràfica generals.

24.4.5.2. Composts sintagmàtics

Per una altra banda, tenim els composts sintagmàtics que actuen com un sintagma i s'escriuen separats, però els seus components no poden ser alterats intercalant entre ells unes altres paraules; en el compost sintagmàtic *gat cerval* no podem dir “*un gat perillós cerval*”, hem de dir *un gat cerval perillós*, en *ull de poll*, no podem dir “*un ull dolorós i gran de poll*”, hem de dir *un ull de poll dolorós i gran*. En cas de tindre flexió, esta pot afectar al primer constituent o a tots segons els casos:

- a) Si en el compost sintagmàtic a soles apareixen dos composts, sense preposicions ni ningun altre element, la flexió de gènere i número afecta als dos, en cas de que en tinguen: *policia militar* (*policies militars*), *gat cerval* (*gats cervals*, *gata cerval*), *porc javalí* (*porcs javalins*), *rosada blanca* (*rosades blanques*), *targeta roja*, (*targetes roges*), *dècim tercer* (*dècima tercera*).⁴²⁰

Si es tracta de diminutius, augmentatius, formes despectives... la derivació només afecta al primer component *rosadota blanca*, *targeteta roja*, *gatot cerval*, *gatets cervals*...

⁴²⁰ Estos quantitativus, encara que s'escriuen separats per convenció ortogràfica, en la cadena fònica i en la ment del parlant actuen com una paraula composta en una fusió completa dels seus components, per lo que també són acceptables formes com *dècim tercera*, *centèsim primera*, que seria la forma que prendrien si s'escrigueren aglutinats “*dècimtercera*, *centèsimprimera*”.

- b) Si en el compost hi ha una preposició, com ara *de* o *en*, la flexió o la derivació a soles afecta al primer compost, be siga de gènere, número, diminutius, aumentatius... Els altres components queden invariables: *pas de zebra* (*passos de zebra, passet de zebra*), *ull de poll* (*ulls de poll, ullot de poll*), *mestre d'aixa* (*mestres d'aixa, mestra d'aixa*), *pany de carrer* (*panyes de carrer, panyaç de carrer*), *primavera d'hivern* (*primaveres d'hivern, primavereta d'hivern*), *veu en off* (*veus en off, veueta en off*), *jurat en cap* (*jurats en cap*), *posta en escena* (*postes en escena*), *agulla d'amortallar sogres* (*agulles d'amortallar sogres*).

En els composts sintagmàtics, al contrari de lo que succeïx en les aglutinacions, totes les vocals dels components conserven la seua fonètica original, com si d'elements aïllats se tractara.